

7. ДИСКРИМІНАЦІЯ У ДОСТУПІ ДО СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ПОСЛУГ

Основне число ромів в Україні живуть в умовах надзвичайної бідності з мінімальним доступом або з відсутністю такого до основних соціальних послуг. Моніторинг стану бідності, здійснений Світовим банком у 2005 році, виявив, що загальний рівень бідності в Україні з 2001 році знизився, порівняно з 2001 роком, з огляду на економічний підйом в країні,⁹⁰ однак роми, здається, не відчувають на собі цього покращання. Хоча спеціально-етнічні дослідження є недостатніми і невичерпними, існують очевидні ознаки того, що більшість українських ромів живуть у бідності, а іноді – в екстремальній скруті. Дослідження 2003 року, здійснене Інститутом соціальних досліджень України, встановлено, що майже 60% респондентів-ромів “ледве зводять кінці з кінцями, їм не вистачає грошей навіть на задоволення базових потреб”.⁹¹ Більшість ромів України живуть за межею бідності, дуже малий відсоток – на “середньому” рівні, тобто мають достатньо грошей для задоволення нагальних потреб.⁹² На відміну від інших українців, які також потерпають від бідності, роми приречені нести на собі додатковий тягар утрованого упередження та расової дискримінації, які позбавляють їх фундаментальних прав людини та обмежують і без того невеликий доступ ромів до соціально-економічних ресурсів і можливостей.⁹³

Українські роми зустрічаються із регулярною і систематичною дискримінацією фактично в усіх галузях, включаючи обмежений доступ до

⁹⁰ The World Bank, *Ukraine: Poverty Assessment – Poverty and Inequality in a Growing Economy*, (Washington: 2005), p. viii.

⁹¹ Інститут соціальних досліджень України, Міжнародний фонд “Відродження” “Аналіз реальних проблем і потреб ромського народу в Україні”, Київ, жовтень 2003 року, стор.11.

⁹² *Ibid.*, стор.12. Зі слів експертів, опитаних дослідниками, число ромів із “середнім” рівнем статку більше у містах, таких як Ужгород (20-30%) або Одеса (25%), ніж у сільській місцевості в таких областях, як Чернігів, або в маленькому містечку Чернігівської області, м.Ніжин, де цей показник складає 5-10%.

⁹³ Стаття 5 ICERD зобов’язує державні сторони вживати усіх заходів для “знищення расової дискримінації в усіх її формах і забезпечення однаковим правом усіх, без розрізнення за расою, кольором, національним або етнічним походження, на рівність перед законом”) у працевлаштування, як і великій кількості інших соціально-економічних прав.

освіти, житлових послуг, охорони здоров'я, працевлаштування і соціальних послуг. Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих, опосередкованих відмов, які мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напругу пов'язані з їхнім статусом парій в Україні.

7.1 Забезпечення житлом

Роми України зустрічаються із серйозними проблемами в розрізі забезпечення реалізації їхнього права на адекватне житло.⁹⁴ Багато хто з них живуть у нестандартних умовах в поселеннях або гетто, які часто відділенні від місць проживання основного населення, з мінімальним доступом до транспортного сполучення або комунальних послуг на кшталт електропостачання або вивезення сміття. Забезпечення комунальними послугами або покращання існуючого стану щодо ремонту доріг або вивезення сміття повністю відсутні.

Дуже велике число українських ромів живуть у гірших умовах, ніж члени інших груп основного населення. У 2006 році ЄЦПР було здійснено всебічний моніторинг стану дотримання прав ромів як представників національної меншини в Запорізькій, Кіровоградській, Тернопільській та Херсонській областях України та в Автономній Республіці Крим.⁹⁵ Згідно з дослідженням в ромських поселеннях часто немає проточної або питної води в будинках, сім'ї носять воду з сусідніх вулиць. Часто помешкання обігріваються за допомогою вугілля або деревини, спостерігається відсутність або нестача центрального газового опалення. Багато сімей мешкають у будинках з вибитим склом у вікнах. Понад 50% ромів, опитаних

⁹⁴ Стаття 11(1) ICESR вимагає від державних сторін “визнання права кожного на адекватні стандартизовані стандарти житла для нього і його родини, включаючи відповідну їжу, одяг і помешкання і покращання його житловим умов”.

⁹⁵ Дослідження проводилось у липні-вересні 2006 року і поводилось партнером Legiteam.

у Херсонській області та АРК в серпні 2006 року, не мають постійного місця проживання і ніде не прописані.

У Фараонівці Одеської області роми живуть в умовах надзвичайних нестатків, деякі сім'ї не мають жодних юридичних прав на землю, на якій вони живуть. У поселенні відсутня будь-яка система відведення або каналізації, опалення, у деяких помешканнях немає електропостачання. Жителі змушені носити воду від насосу. Поселення розташовано далеко від лікарні і школи. Зафіксовано велике число захворювань, а також високі показники дитячої смертності. Більшість дітей не відвідують дитячі садки і школу. Одного разу пані Л.С., ромні з цього поселення, померла внаслідок ускладнень під час пологів, оскільки в поселенні не було телефону, щоб зателефонувати до швидкої медичної допомоги. У Фараонівці є дитячий садок для ромських дітей, однак місцеві органи влади виділяють мінімум державних коштів або взагалі їх не виділяють для підтримки роботи садка. Будівля, в якій розміщено дитячий садок, перебуває в поганих побутових умовах, тече дах, є проблеми з опаленням будівлі.

На вулиці Завацькій, у м.Новомосковськ Дніпропетровської області, на момент візиту ЄЦПР у липні 2006 року, родина Чукаленко проживала у типових для бідної ромської родини умовах.⁹⁶ П'ятнадцять членів великої сім'ї мешкають у двокімнатному приміщенні, в якому немає газу, електропостачання, проточної води, за яке Чукаленки платять на місяць еквівалент 10 євро. Кухня тут розташована у дворі і являє собою саморобну піч в руїнах старої будівлі, яку розпалюють сміттям і шкаралупою волоських горіхів. Вода, яку беруть з землі, мало придатна до пиття. На відстані кількох сотень метрів, на вулиці Челюскінців, живе Лідія Калашенко з хворим сином і трьома онуками, їхній будинок просто руйнується. У будинку немає проточної води, електропостачання і газу. Дах просідає, стіни поцвілі, підлога глиняна. Коли її запитали, чому вона і далі живе тут, пані Калашенко відповіла, що прожила тут разом із покійним чоловіком багато років, це її дім, і "крім того, куди ми підемо? Єдині гроші, що ми маємо, це ті, які я заробляю жебракуючи. Ми не маємо вибору".⁹⁷

Надзвичайна бідність, в якій живуть роми, є наслідком поширеної дискримінаційної політики, яка позбавляє ромів доступу до нормального житла

⁹⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з родиною Чукаленко, 24.07.2006, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

⁹⁷ Інтерв'ю ЄЦПР з Лідією Калашенко, 24.07.2006, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

і побутових умов. Багато ромів свідчили представникам ЄЦПР про те, що представники місцевої влади завжди відмовляють ромам у наданні постійного житла або забезпеченні їх належними документами чи дозволом на приватизацію їхніх помешкань або забудівлю. Місцева влада часто використовують такий спосіб відмови ромам у реєстрації і приватизації власності, як не особиста відмова, а тиск з боку неромів. Підтримуючи у населенні надію на те, що одного дня ромські поселенці пойдуть, влада позбавляє ромів будь-яких благ і послуг, що спонукає ромів до того, щоб перетворити їхні незаконні домівки на постійні. Ці дії створюють підстави для принизливих примусових виселень ромів, час від часу – до руйнування їхніх помешкань, і погіршують і без того катастрофічні побутові умови, в яких живуть роми. Підсумок щодо даного пункту такий:

У травні 2006 року, у селі Красноільськ Чернівецької області, місцева сільська рада відключила від електромережі ромське поселення у відповідь на злочин, скоєний ромом. Протистояння почалося ще раніше бійкою між ромом і неромом, місцевим жителем, внаслідок якої останній загинув. Сім'я загиблого зібрала прихильників серед мешканців села, вони пішли до сільської ради і повідомили, що мають намір вигнати ромів із села і спалити їхні помешкання. Сільський голова намагався заспокоїти людей і зателефонував до міліції з проханням захистити село від ймовірних правопорушень. Прибувши до села, міліція арештувала підозрюваного у злочині і забрала його до місцевого відділення. Після чого сільський голова дав розпорядження від'єднати ромське поселення від електромережі. Організація – партнер ЄЦПР запитала у нього роз'яснень з приводу його розпорядження. Голова пояснив, що, як раптово з'ясувалося, роми самовільно оселилися на колгоспній землі, не маючи офіційної реєстрації, тому їхнє підключення до електромережі є незаконним. За словами голови, таким чином роми живуть тут вже понад 50 років, і досі вони користувалися електропостачанням. Він також визнав, що електропостачання було єдиною комунальною послугою, доступною для жителів поселення. У відповідь на численні пропозиції місцевих жителів щодо недостатності покарання ромів відключенням їхнього поселення від електромережі і щодо необхідності силою виселити ромів звідси було проведено коротку зустріч з місцевою владою у приміщенні сільської ради. Внаслідок цієї зустрічі сільська рада дійшла висновку, що таких заходів вживати не можна, оскільки це незаконно. Відновити електропостачання ромському поселенню планувалося у листопаді 2006 року.⁹⁸

⁹⁸ Інформацію за справою надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю ЄЦПР 06.06.2006.

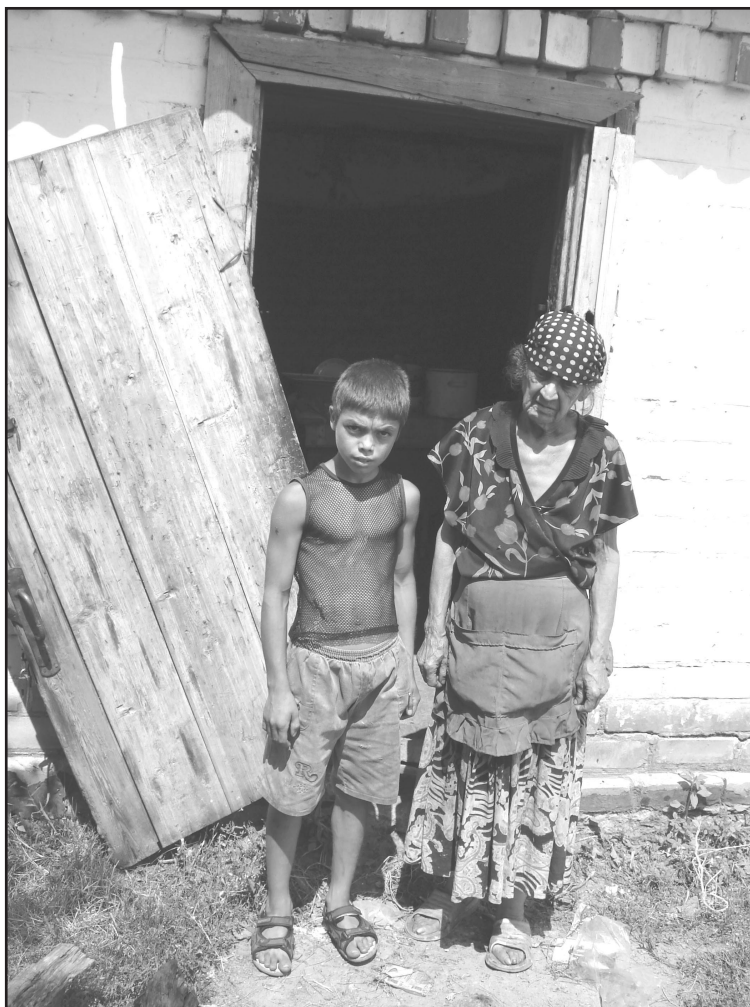
В іншому випадку, у вересні 2005 року, пані Л.Куценко, ромні з м.Кременчук, подала в суд на своїх роботодавців, які відмовилися надати їй і її родині пристойне житло. Такі справи – це загальна практика в Україні, коли йдеться про забезпечення житлом працівників бюджетних структур. Вперше пані Куценко стала в чергу на отримання нового житла у 1985 році, в перший рік своєї роботи на Південно-західній залізниці в м.Кременчук, де вона продовжує працювати досі. В перший рік роботи їй дали маленьку кімнату в дерев'яному бараці з жахливими побутовими умовами, без електропостачання і проточної води, їй сказали, що це тимчасове житло для неї, поки не з'явиться вільна квартира. Через шість років пані Куценко так і залишалася в перших рядках списку на отримання нового житла, однак і надалі жила у непристосованому до житла дерев'яному бараці.

У цей час інші співробітники її підприємства усі отримали нове житло. Пані Куценко писала чимало скарг своєму керівництву, однак дарма. Після 1995 року її житлова проблема потрапила під юрисдикцію місцевого житлового комітету м.Кременчук, і після попереднього дослідження проблеми один з його співробітників сказав пані Куценко: “Усі цигани повинні жити у фургонах і наметах. Ви (пані Куценко) – єдина, хто капризує і вимагає окрему квартиру з усіма зручностями”. Відповідно до місцевого законодавства самотні матері повинні мати привілеї у питаннях отримання житла і його ремонту. За допомогою ЄЦПР і місцевих рад пані Куценко у березні 2006 року подала цивільний позов з приводу своєї ситуації.⁹⁹ Станом на листопад 2006 року розгляд справи триває.

В іншому випадку, у лютому 2005 року 30-річна ромська жінка, Сільвія Ігнатівна Сурмаї та її четверо дітей отримали офіційне повідомлення, що їх буде виселено з їхнього помешкання. Першим власником квартири була пані Йоала Бажо, матір пані Сурмаї, котра померла 17 грудня 2004 року, однак квартиру не було приватизовано, отже, юридично після її смерті власником квартири стала міська рада м.Ужгорода. При житті пані Бажо не передала у спадок квартиру своїй доньці, пані Сурмаї. Двома місяцями пізніше після смерті пані Бажо Сурмаї отримала повідомлення з міської ради, що вона має “добровільно звільнити” квартиру до 22 березня 2005 року, тому що згідно із законом довше вона не може тут перебувати.¹⁰⁰ З боку міської ради це було

⁹⁹ Інформацію за справою було надано у вигляді письмового звіту ЄЦПР. Надіслано 25.05.2005 адвокатом пані Куценко і співробітником Кременчуцької ромської НДО “Амаро Девес”.

¹⁰⁰ Відповідно до статті 99 Житлового кодексу України і статті 823 Цивільного кодексу України.

Пані Валентина Ніколаєнко з м.Дніпропетровська має 10 дітей віком від 23 до 36 років. П'ятеро дітей – сліпі. Сліпі діти мешкають у Дніпропетровську, працюють на підприємстві для сліпих. Інші п'ятеро дітей працюють деінде. В будинку пані Валентини живуть ще 9 людей: вона сама, її донька, син і п'ятеро онуків. Єдиним джерелом світла в хатині є одна електрична лампочка. Їжу вони готують у відкритій печі на вулиці. Пані Валентина заробляє на життя, жєбракуючи в місті. Хлопчик біля неї на фотографії відвідує спеціалізовану школу в Дніпропетровську. Навчаючись у 3 класі, він досі не вмiє ні читати, ні писати.

Фотографії: Майкл Лінч/ЄЦПР

Пані Галина Тищенко – на фото праворуч, Піщанко, Дніпропетровська область.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

несправедливо, оскільки усі рахунки за комунальні послуги та квартирна плата сплачувались вчасно і в повному обсязі, тим паче, враховуючи той факт, що пані Сурмаї та її дітям не було більше куди йти. Також пані Сурмаї було повідомлено про те, що 8 серпня 2004 року її і її родину було включено до «високопріоритетного списку» на предмет забезпечення житлом від міської ради. Однак, з огляду на те, що нові квартири в м.Ужгороді не будуються, а також враховуючи дискримінацію, якої систематично зазнають ромські жінки від чиновників міської ради, пані Сурмаї зрозуміла, що перспективи отримання нею квартири будь-коли є невтішними. Зрозуміла річ для людей, які входять до «високопріоритетного» списку забезпечення житлом, – чекати на квартиру протягом 10-15 років. Пані Сурмаї забажала залишитись у своїй квартирі, тим паче – не маючи куди йти, і не стала «добровільно звільняти» квартиру. За підтримки ЄЦПР почалося судове розслідування у справі пані Сурмаї, однак у жовтні 2005 з невідомих причин вона відхилила свою заяву.¹⁰¹

У 2005 році в селі в Миколаївській області, пані Л.Д., самотній матері п'ятьох дітей, було відмовлено міською владою у грошовій допомозі на ремонт даху її будинку. Будинок дуже старий, однокімнатний, майже без зручностей і з дахом, який тече. Пані Л.Д. була безробітною і не отримувала соціальної допомоги. Коли вона пішла до місцевої адміністрації із проханням допомогти їй з ремонтом, посадовці сказали їй: “Ви – ромні. Ви маєте чимало грошей від міжнародних донорів і громадських організацій, тож ідіть по допомогу до них, а не до нас”. Нездатна знайти можливість юридичної підтримки, вона не змогла оформити офіційну скаргу, і, відповідно до останніх повідомлень, живе в тому самому будинку і з тими самими проблемами досі.

У жовтні 2003 року пані Лацко, 49-річній ромні, і її родині не давали можливості зареєструватися у їхньому будинку як у місці їхнього постійного проживання в м.Ужгороді – через етнічну приналежність родини. Первинно будинок було побудовано без дозволу муніципалітету. З моменту побудови пані Лацко із сім'єю заселили будинок. У 2003 році вона вперше звернулась до чиновників з проханням зареєструвати її і її сім'ю як людей, що постійно проживають за цією адресою, однак дозволу вона так і не отримала. 4 жовтня комітет будівництва від місцевої ради м.Ужгорода призначило пані Лацко

¹⁰¹ Інформацію за справою надано правозахисником пані Сурмаї, паном Василем Дідичином. ЄЦПР було надано правову підтримку у цій справі.

штраф за адміністративне порушення – незаконне будівництво, штраф було сплачено. За інформацією, що маємо, у міській раді м.Ужгорода це – стандартна процедура, як тільки штраф сплачується, комітет оголошує, що будівництво законне, і навіть, що власнику дозволено мати в ньому постійний резидентський статус. Незважаючи на те що штраф було сплачено, місцева влада ігнорує заяви пані Лацко і зволікає з їхнім розглядом, одного разу їй було сказано: “Ви – цигани, ваше місце – у таборі, а не в місті. Йдіть і живіть там. Ви – не люди. Геть!” За допомогою ЄЦПР пані Лацко найняла адвоката у травні 2005 році для допомоги у процедурі офіційної реєстрації власності, і, в разі якщо буде в цьому потреба, у написанні і поданні офіційної скарги про порушення її прав і відшкодування збитків.¹⁰²

ЄЦПР невідомого жодного випадку, коли факти прямої дискримінації у сфері забезпечення житлом було би визнано і відповідних осіб – покарано. Український уряд не має жодної програми, адресованої покращанню житлових умов для ромів, які є проблемою – через постійну стигматизацію ромів етнічними українцями. Деякі недержавні ромські організації нещодавно розпочали організовувати комітети, до компетенції яких входить співпраця з місцевою владою, дослідження і документування інформації щодо побутових умов, в яких живуть роми в Україні. Немає жодного відомого факту переобладнання місць компактного проживання ромів в Україні.

7.2 Послуги з охорони здоров'я

Багато проблем, які стосуються медичних послуг для ромів України, є прямо пов'язаними з надзвичайною бідністю, в якій живуть більшість із них. В рамках даного дослідження поточних проблем, з якими зустрічаються роми України, було здійснено опитування посадовців сфери громадського здоров'я по всій країні, під час якого було з'ясовано, що загальні показники рівня здоров'я ромів, які переважно мешкають у місцях “компактного проживання”, надзвичайно низькі, це пов'язано, в основному, з бідністю, в якій вони живуть, недостатнім харчуванням, низьким санітарно-гігієнічним рівнем і житлом, яке не відповідає вимогам для проживання в ньому. Лише 50% респондентів серед ромів в рамках вищезгаданого дослідження відповіли, що вони мають достатньо їжі щодня,

¹⁰² Інформацію за справою було надано правозахисником пані Лацко, паном Василем Дідичином.

31% опитаних відповіли, що час від часу протягом місяця вони недоїдають, і 15% повідомили, що, в середньому, один раз на тиждень у них взагалі може не бути їжі. В деяких регіонах ситуація відмінна. Парадоксально, однак в деяких містах, де середній показник доходу більший, ніж у ромів, які проживають у сільській місцевості, люди регулярно потерпають від голоду або недоїдають. В Ужгороді, наприклад, відповідно до даних дослідження, близько 70% ромів регулярно недоїдають.¹⁰³ Багато ромів також мають серйозний ризик інфікування шлунково-кишковими захворюваннями через використання нечистої води. Відповідно до дослідження Інституту соціальних досліджень України лише 32% респондентів відповіли, що мають водопостачання в будинках, 20% користуються ґрунтовими водами для приготування їжі і пиття.¹⁰⁴

Більшість ромських помешкань, які відвідали представники ЄЦПР протягом дослідження у липні 2006 року в Дніпропетровській області, не мають прямого доступу до чистої проточної води, багато хто бере воду з колодязів або ходить по воду до сусідів.¹⁰⁵ Особливу увагу посадових осіб сфери охорони здоров'я слід звернути на проблему поширення туберкульозу у ромській громаді – з огляду на інформацію, отриману під час опитувань у рамках вищезгаданого дослідження, можна припустити, що показники захворювання у 2-3 рази перевищують ті, які офіційно зареєстровано. Опитані роми вважають, що статистичні погрішності пов'язані з тим, що роми не мають повного доступу до медичних послуг.¹⁰⁶ З приводу цього рома також говорили про те, що “пенсії не вистачає, щоб купувати їжу, одяг і найнеобхідніше”, “рома настільки бідні, що не можуть собі дозволити купувати ліки”, «ми неспроможні платити за навчання своїх дітей і онуків” і “ми живемо погано”.¹⁰⁷

¹⁰³ Цитата з дослідження Інституту соціальних досліджень України, стор.13.

¹⁰⁴ Інститут соціальних досліджень України, стор.13.

¹⁰⁵ Дослідження, проведене 23-29 липня 2006. Здійснивши статистичний аналіз з офіційною статистикою UNDP's Human Development дійшов висновку про велику відмінність між середніми показниками по Україні і відповідним даними щодо показників рівня здоров'я і умов життя ромів. В середньому у 2002 році 18% усього населення України потерпали від голоду один раз на місяць, 3% опитаних голодують постійно. 99% населення мають доступ до санітарних умов, 98% мають доступ до питної води. Див. United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2005*, (New York: UNDP, 2005), стор.241.

¹⁰⁶ Інститут соціальних досліджень України, стор.20-21.

¹⁰⁷ Інтерв'ю ЄЦПР з різними респондентами у Дніпропетровській області, липень 2006 року.

Усі роми-респонденти у липні 2006 року під час польового дослідження в Дніпропетровській області повідомили ЄЦПР, що мали інциденти з установами охорони здоров'я. Тридцять процентів людей, у яких брали інтерв'ю, сказали, що не отримували якісної медичної допомоги, включаючи свободу у виборі лікаря та установи охорони здоров'я. Зокрема, згідно з відповідями, це проявлялося у формі “невідповідного ставлення і виявів неповаги з боку лікарів”, “вимагання хабарів з боку медичного персоналу”, “відмови надавати медичні послуги безкоштовно” і “низький рівень професіоналізму лікарів”.

Малі зарплати і погані умови роботи для посадовців, включаючи лікарів, вчителів і державних службовців, створили умови для широко поширених тінювих економічних систем в багатьох секторах. Роми позбавлені доступу до багатьох послуг ще й тому, що позбавлені можливості надавати “фінансові підказки” відповідним посадовим особам. У сфері охорони здоров'я лікарі зазвичай шукають компенсації через низьку оплату їхньої праці і часто вдаються до нетрадиційного лікування, щоб підзаробити, або просто відмовляються лікувати тих, хто неспроможний за це заплатити.¹⁰⁸

Прояви расової дискримінації з боку осіб, які надають медичні послуги, підтверджують існуюче “де факто” виключення ромів з кола тих, на кого поширюються надавані медиками послугами, також вони пов'язані, зокрема, з тим, що між ромськими поселеннями і установами охорони здоров'я часто великі відстані. В одному з випадків, у лютому 2005 року, пані Т.М., вагітну ромську жінку, ледве не було вбито недбалим медичним втручання гінеколога з м.Чоп Закарпатської області. 1 лютого жінка прийшла до лікарні на огляд у зв'язку з тим, що почувалася недобре. Після огляду гінеколог сказала їй, що вона дійсно вагітна, порадила їй перервати вагітність і більше не мати дітей у майбутньому, сказавши: “Ви, цигани, не повинні плодитися як таргани”. Оскільки жінка мала невеликий термін вагітності, лікар вирішила, що потреби переривати вагітність в стерильних хірургічних умовах немає. Тому лікар розпочала операцію негайно, у тому ж кабінеті, де проводила обстеження. Лікар не вважала за потрібне зробити будь-які попередні аналізи або тести перед початком і продовжувала операцію навіть після того, як пацієнтка почала жалітися на гострий біль і просила лікаря зупинитися. Лише коли Т.М. почала спливати кров'ю, лікар зрозуміла, що

¹⁰⁸ Lekhan, Valeria et al. Health Care Systems in Transition: Ukraine 2004, (Copenhagen: World Health Regional Office for Europe, 2004), стор.101.

припустилася помилки, і негайно відправила пацієнтку до місцевої лікарні, де троє хірургів протягом трьох годин рятували її. Коли її стан стабілізувався, гінеколог запропонувала їй сім'ї гроші (гривневий еквівалент менше ніж 10 євро), щоб вони не подавали скаргу. Було порушено кримінальну і цивільну справи проти лікарні і лікаря, однак Т.М. несподівано відмовилася від продовження слідства.¹⁰⁹

В іншій ситуації, виявленій під час дослідження ЄЦПР, 20 жовтня 2005 року пані Лідії Семашевій, неповносправній ромській жінці з північного міста Харкова, було відмовлено у належних їй, відповідно до її стану, послугах і благах з боку муніципальних служб і посадових осіб сфери охорони здоров'я – відмова мала дискримінаційний характер. Пані Семашева самотня, живе на державну допомогу по інвалідності. Кілька років тому місцевою владою їй було надано квартиру на п'ятому поверсі будинку, в якому не працює ліфт. Незважаючи на те що під час розгляду її квартирного питання її стан не було взято до уваги посадовцями, пані Семашева вважала, що їй пощастило, однак ризикнула тим, що їй було дано, попросивши виділити їй інвалідне крісло. Місцева влада і цього разу була надто доброзичливою до неї – на її прохання про знижку на придбання крісла, яка обов'язкова для інвалідів і людей літнього віку, їй було відмовлено. Останнім ударом для пані Семашевої було її прохання про соціальну допомогу у медичної ради, зокрема щодо придбання авто для інвалідів. Згідно з її свідченнями, члени комітету ледве глянули на неї, оглянули її дуже поверхово і зверхньо і після попередньої поверхової і неповної експертизи сказали їй: “Ні, ні, Вам це непотрібно, Ви можете йти”. Зважених причин відмови комітет так і не надав.

В іншому випадку, виявленому під час дослідження ЄЦПР, у 2004 році в м.Ужгороді ромській жінці лікар відмовив у лікуванні її новонародженої дитини, яка захворіла і мала високу температуру. У матері, яка жила у великому ромському поселенні в передмісті, не було телефону, вона сконтактувала з лікарем через подругу, попросивши його прийти до неї додому, щоб оглянути дитину, тому що вона дуже хвора для подорожі. Лікар на це сказав подрузі: “Я не поїду туди. Скажи [матері], що вона може прийти до мене, коли її дитина помере”. Двома тижнями пізніше дитина померла і мати, засмучена і не в собі, пішла до лікаря, щоб сказати йому персонально, що її дитина померла. Доктор дав їй гроші (гривневий еквівалент 12 євро), щоб вона могла заплатити за поховання дитини.

¹⁰⁹ Інформацію за справою надано партнером ЄЦПР і адвокатом позивачки, паном Олександром Мовчаном. ЄЦПР було забезпечено юридичний супровід справи.

Відповідно до задокументованих ЄЦПР фактів 2 травня 2004 року, близько 8 години, група ромських і українських хлопців зчинили бійку у місті Ірпінь. Троє ромів, Андрій Баланов, Леонід Григора і Борис Татаров, внаслідок цього отримали серйозні ножові поранення. В одного з них, Б.Татарова було поранення в легені, у Л.Григораша була відкрита рана в животі, А.Баланов отримав чотири поранення в ліву руку, що призвело до часткової втрати її рухливості. Коли трьох постраждалих вночі привезли до шпиталю, їх оглянув лікар, який зафіксував “поранення середнього ступеню”, після чого хлопців було виписано трьома днями пізніше у “задовільному стані”.

У вересні 2003 року Мирослава Савицька, ромні з м.Кременчук, народила дівчинку. Медсестра забрала дитину одразу після її народження. Після кількох запитів про те, коли можна буде побачити дитину, Савицькій відповіли, що дитина отримала опіки третього ступеню через недбале поводження медичного персоналу лікарні, і навіть якщо вона виживе, то лишиться інвалідом. Лікарі погрожували Савицькій, що в разі, якщо вона подаватиме скарги, до міського пологового будинку більше ніколи не візьмуть жодну ромську жінку. Однак пані Савицька все ж таки скотактувала з адвокатом і подала офіційну скаргу до районної прокуратури. Було порушено слідство за цивільною справою. 21 листопада 2006 року суд м.Кременчук постановив виплату компенсації за моральну шкоду, завдану пані Савицькій.¹¹⁰

Внаслідок дискримінаційних відмов оглядати і лікувати ромів, так само як і з причин, зазначених вище, стан здоров'я більшості ромів гірший, ніж у представників неромської громади. Стан здоров'я, включаючи серцево-судинні захворювання, стреси та інфекційні хвороби, зокрема туберкульоз, поширені явища в ромській громаді, і немає жодної ефективної державної політики, яка була би покликана змінити таку ситуацію.

7.3 Освіта

В Україні стан освіти у ромської молоді перебуває в глибокій кризі, яка поглиблюється і позбавляє ромську молодь будь-яких шансів в разі, якщо не було вжито серйозних і негайних заходів з метою зміни ситуації. Опитування по території країни, здійснене Інститутом соціальних досліджень України було

¹¹⁰ Інформацію за справою було надано партнером ЄЦПР громадською організацією “Амаро Девес”.

встановлено, що 68% респондентів неписьменні взагалі або мають труднощі із читанням і письмом, 59% не вміють рахувати або мають із цим проблеми, 25% респондентів не вміють писати, 34% ніколи не ходили до школи, 49% ходили до перших класів школи, 10% мають незакінчену середню освіту, 6% мають середню професійну освіту, і лише 2% закінчили вищі навчальні заклади.¹¹¹ Дослідження 2005 року, здійснене “Романі Яг”(ромська газета, яку випускає однойменна НДО – перший партнер у трирічному проекті, підтриманому Європейською Комісією) у ромських поселеннях Закарпаття, виявило, що серед опитаних ромів 69% ромів ледве спроможні читати, 68% мають проблеми з письмом, 59% не вміють рахувати, 25% не можуть ні читати, ні писати, ні рахувати. Вони визначили причини, з яких ромські батьки схильні відправляти своїх дітей до спеціалізованих ромських шкіл: а) тому що вони вчитимуться там, де навчалися їхні батьки, б) тому що батьки турбуються про те, щоб їхні діти не зазнали дискримінації у загальноосвітній школі, і с) тому що для вступу до ромських шкіл потрібно оформлювати таку кількість документів, як для загальноосвітніх шкіл.¹¹² Це дослідження оприлюднило реальний стан речей і демонструє, що більшість ромських дітей в Україні або не відвідують школу взагалі, або не мають можливості відвідувати загальноосвітню школу. Наслідки в обох випадках однакові. Ціла генерація ромських дітей зростає і готується до дорослого життя таким чином, що у майбутньому у них дуже мало шансів уникнути бідності, соціальної маргіналізації та потерпання.

Пряма відмова зараховувати ромських дітей до загальноосвітніх та/або елітних шкіл – відома і загальнопоширена практика в Україні. Відповідної документації за цією проблемою, однак, не має, оскільки український уряд ніколи не вживав відповідних заходів, щоб визначити розміри і природу цього явища. На зустрічі партнерів проекту у червні 2006 року, на якій були присутні представники ЄЦПР і 9 місцевих ромських НДО з різних регіонів України, лише від одного з представників прозвучала інформація про те, що в його практиці не було жодної расової відмови у зарахуванні до школи ромських дітей, кілька представників повідомили, що вони мають власний досвід прямої дискримінації у цій сфері – напередодні зустрічі їм було відмовлено у прийомі

¹¹¹ Інститут соціальних досліджень України, стор.47.

¹¹² Адам А.Є., Навроцькі Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти”, Ужгород, 2005 р., стор.3. Ця практика досліджувалась у таких місцевостях, як Берегове, Порошкове, Перечин, Березне, Мукачеве, Рахів.

їхніх дітей або онуків до шкіл. 23 серпня 2006 року представник ЄЦПР намагався записати ромську дитину у п'ять різних загальноосвітніх шкіл м.Донецька. Одна за одною, адміністрація кожної зі шкіл відмовила у прийомі дитини – або без пояснень, або через те, що класи переповнені. Одразу ж після цього неромські сім'ї записали своїх дітей до тих самих шкіл без проблем.

Результатом відмов шкільних адміністрацій зараховувати ромських дітей до загальноосвітніх шкіл – іноді з власної ініціативи, іноді внаслідок тиску неромських батьків – є те, що ромські діти навчаються час від часу або постійно в спеціалізованих школах. Автори дослідження 2005 року, проведеного “Романі Яг”, встановили, що лише в Закарпатській області функціонують 20 повністю сегрегованих ромських шкіл.¹¹³ Більшість з них розташовані у старих будівлях без більшості зручностей, які мають загальноосвітні школи, кількома бібліотеками, не мають спортзалів або спортмайданчиків, кафетеріїв або їдалень, обладнані мінімальним набором шкільних меблів і приладдя, підручників і книг, навчальних матеріалів, туалети тут розташовані на вулиці, відсутнє водопостачання.¹¹⁴

На додачу до того, що ромські діти навчаються в неналежних і сегрегованих школах, іншим критичним явищем є тотальна відсутність ромських студентів, які мали загальну середню освіту. Це є, почасти, наслідком сегрегації ромських дітей, а також результатом бездіяльності адміністрацій загальноосвітніх шкіл, які нічого не роблять для того, щоб вирішити існуючу проблему. Згідно з даними, отриманими Інститутом соціальних досліджень України, близько 50% ромських дітей не відвідують регулярно школу,¹¹⁵ найбільші кількісні показники цього явища демонструють Одеська, Донецька, Дніпропетровська, Черкаська, Полтавська, Закарпатська і Харківська області. Згідно з даними, наданими лідерами найбідніших ромських громад з усієї України “майже всі” ромські діти з цих громад у віці від 7 до 15 років не відвідують школу.¹¹⁶ Відповідно до даних

¹¹³ Адам А.Є., Навроцькі Є.М., стор.2. Дослідженням встановлено таку кількість ромських учнів у Закарпатських загальноосвітніх школах: Ужгород, No.13 (257), Ужгород, No.4 (127), Мукачеве, No.14 (464), Берегове, No.7 (305), Підвиноградів (127), Собатин (54), Порошкове (280), Биків (51), Свалява, No.5 (89), Середнє (162), Павшин (35), Вишків (64) і Розтоцьке (80).

¹¹⁴ Ibid, стор.5.

¹¹⁵ Сегеда С., Татаревський О. “Закон ‘Про захист від расової, національної та етнічної дискримінації’”, Київ: Міжнародний центр політичних досліджень, 2005, стор.31.

¹¹⁶ Інститут соціальних досліджень України, стор.48.

партнера ЄЦПР “Романі Яг” 83,7% ромських дітей, які живуть у Закарпатті, не мають загальної середньої освіти, 14,5% мають загальну середню освіту, 1,4% закінчили мають професійно-технічну освіту, 0,3% мають диплом про закінчення спеціальних вищих закладів нижчих ступенів (коледж, технікум),¹¹⁷ і лише 0,2% мають вищу освіту. Порівняно із загальнонаціональним рівнем ці числа є дуже показовими. За даними всеукраїнського перепису населення у 2001 році лише 0,6% населення країни є неписьменними, 6,8% не закінчили молодших класів загальноосвітньої школи, 33,3% закінчили середню школу, 12,4% мають вищу освіту.¹¹⁸

Під час місії до м.Ізмаїл Одеської області у 2005 році колега ЄЦПР Жужуна Дудучава визначила, що ромських дітей практично немає у дошкільних закладах. Більшість старших дітей навчаються в Ізмаїльській середній спеціальній школі №5, невелика кількість їх навчаються у загальноосвітніх середніх школах. Серед 165 студентів Ізмаїльської середньої спеціальної школи №5 є 23 роми, усі вони навчаються в одній класній кімнаті. Пані Дудучава відвідала згодом село Нерубайське в Одеській області, де у місцевій школі навчаються 19 ромських учнів, усі вони, незалежно від віку, вчать в окремій класній кімнаті, викладає їм один вчитель, клас розташовано у відокремленій від основної школи будівлі. Ці діти походять з найбідніших сімей у цій місцевості, їхні батьки часто неспроможні відправляти їх до школи через брак коштів на одяг, шкільне приладдя, навіть на гроші на проїзд. В багатьох регіонах України бідність змушує батьків забирати дітей зі школи і відправляти працювати і заробляти гроші для сім’ї.¹¹⁹ В одному з опитувань ромів в Україні 66% респондентів – представників сімей, чії діти не відвідують школи, відповіли, що не можуть собі дозволити відправити дітей до школи через відсутність коштів для цього (на придбання одягу і підручників), інші, через втрату роботи і нестаток, змушені залучати дітей до хатніх робіт.¹²⁰ Ромські активісти також з’ясували, що деякі ромські родини навіть зацікавлені в навчанні їхніх дітей у спеціалізованих школах для інвалідів, оскільки там діти матимуть гарячу їжу і навіть одяг. Однак навчальні плани у цих школах зовсім не

¹¹⁷ http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/education_population/s3/?box=3.1W&out_type=&id=&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&id=&botton=cens_db.

¹¹⁸ Романі Яг, No. 9, стор.51.

¹¹⁹ Інформацію надано ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерв’ю 23.05.2006.

¹²⁰ Інститут соціальних досліджень України, стор.48-49.

Ромські хлопці збирають металобрухт і скло на міському звалищі м.Новомосковськ.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

призначені для подальшого розвитку розумових здібностей ромських дітей, які насправді, вступаючи до цих шкіл, проблем з розумовим розвитком не мають. Ці діти абсолютно позбавлені права вибору у навчанні. Закінчення спеціалізованої школи для осіб із проблемами розумового розвитку фактично гарантує їм у подальшому житті виключення і маргіналізацію через відсутність освіти.

У м.Новомосковськ Дніпропетровської області, при загальній кількості ромського населення 2 000 осіб, лише 110-130 ромських дітей регулярно відвідують три міські школи в районах з найбільшою концентрацією ромського населення (дані 2005-2006 навчального року). Фактично кожна незаможна ромська сім'я з відвіданих в цьому регіоні представниками ЄЦПР має дитину, яка не відвідує школу, в більшості випадків – більше ніж одну дитину. Коли ми запитували про причину, більшість відповідей стосувалися браку грошей для придбання одягу або підручників або необхідності залучати дітей до заробітку для потреб сім'ї.¹²¹ Вчителі кількох міських шкіл, опитані під час дослідження, стверджували, що жодним чином не дискримінують їхніх ромських учнів, однак роми все одно не відвідують школи, тому що не мають бажання і мотивації. Валентина Угневенко, завідувачка школою і вчителька англійської мови школи №12 м.Новомосковськ, сказала, що відсутність ромських учнів у школі пов'язана з тим, що “вони [роми] дуже волелюбний народ, це в їхній крові. Вони люблять свободу. Навіть до цієї школи діти йти не хочуть. І це не школи вина, що вони не хочуть цього робити”.¹²² Також вона сказала представникам ЄЦПР, що більшість проблем походять із сім'ї, тому що деякі традиції ромських сімей “гарні”, а деякі – “просто дикі для нас”. Вона також зазначила, розуміння важливості освіти для дітей різняться у різних сім'ях.

Відповідні посадові особи часто наголошують на існуванні конституційних гарантій рівності та соціальних прав, щоб звільнити представників влади від відповідальності за відсутність уваги до ромських учнів і студентів. Наприклад, міський голова м.Новомосковськ зробив досить типовий аналіз проблеми:

¹²¹ Інтерв'ю ЄЦПР з родинами Тищенко в с.Піщенко та Чукаленків, Калашенків, Любов'ю та Сніжаною Ісаєвими, Валентиною Маро зав, Єрьоменків та Кучуренків в м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 24-27 липня 2006 року.

¹²² Інтерв'ю ЄЦПР з Валентиною Угневенко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

Діти біля підводи з металобрухтом, Піщанко, Дніпропетровська область, серпень 2006.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

Роми, які живуть у Новомосковську, мають права і можливості для забезпечення їх освітою і житлом, проблемою є те, що вони не хочуть нічого робити самі. Є чимало українських сімей, які живуть у жахливих умовах, наразі у нас складна політична ситуація в Києві, уряд не здатний подбати про соціальні потреби народу, однак люди дбають про себе самі, а роми цього не роблять. Взагалі все дуже ускладнилося з часів перебудови.¹²³

Зі слів пані Валентини Угневенко, школа №12, бідність не може стати перешкодою для навчання, оскільки школи можуть забезпечити одягом, їжею і підручниками учнів, які цього потребують. На її думку, проблема полягає в тому, що ромські учні не звертаються до шкіл по таку допомогу. Однак її ствердження щодо можливості шкіл подбати про забезпечення бідних дітей можна піддати сумніву. Світлана Вікторівна, вчитель фізкультури школи №4, розташованої у тому самому районі, що і школа №12, дуже скептично прокоментувала спроможність шкіл надати таку підтримку. “Наша школа [школа №4] не надає такої підтримки, тому що це просто неможливо. Звідки взяти гроші? Саме так, адже кошти від місцевої адміністрації не надходять, програм державної підтримки не існує”.¹²⁴ Наразі існує лише одна місцева школа, в якій надають фінансову і матеріальну підтримку дітям з бідних сімей, це школа №13, яка спроможна до такої підтримки завдяки приватним надходженням від її спонсора, пана Юрія Маковецького, який сам ромського походження. Згідно з даними адміністрації минулого року у школі №13 було надано підтримку одному ромському хлопчику і кільком українським дітям у вигляді одягу, підручників і подарунків до свят.¹²⁵ Віктор Марозав, ромський хлопчик підтвердив, що йому і ще кільком дітям, таким, як він, було надано допомогу, однак він був єдиною ромською дитиною, яка знає про те, що їй надано допомогу.¹²⁶ Хоча йому самому пощастило ходити до школи, його

¹²³ Інтерв'ю ЄЦПР з Віктором Літвіщенко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹²⁴ Інтерв'ю ЄЦПР зі Світланою Федорченко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 27.07.2006.

¹²⁵ Інтерв'ю ЄЦПР з Оленою Петровською, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

¹²⁶ Інтерв'ю ЄЦПР з Віктором Морозов, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 26.07.2006.

сестри не можуть собі цього дозволити, тому що без додаткової підтримки вони не можуть придбати одяг або книжки, вони змушені допомагати батькам з хатніми роботами і заробляти гроші для утримання сім'ї.

Згідно з даними ромських активістів однією з ключових проблем освіти для ромських дітей є відсутність у них можливостей до відвідування дошкільних закладів. Іноді причиною цього є внутрішні фактори, притаманні ромській громаді, такі, як відсутність транспорту, щоб відвозити дітей до таких закладів, брак коштів, щоб отримати спеціальне приладдя, відсутність розуміння у батьків важливості відвідань їхніми дітьми дошкільних закладів освіти. Також часто це є результатом дискримінаційних факторів – таких, як тиск з боку батьків неромських дітей на адміністрацію у зв'язку з тим, що вони не хочуть, щоб їхні діти навчалися разом з ромським, а також небажання вчителів навчати ромів. Ромські діти за відсутності дошкільного навчання, вступаючи до середньої школи, виявляються неспроможними швидко при звичаїтися до навчального процесу. Брак основних умінь і навичок, які закладаються дітям під час занять у дошкільних закладах освіти, а також знання російської або української мови, призводять до того, що діти виявляються неспроможними скласти вступні тести, вони просто не розуміють, чого від них хочуть. Держава не забезпечує сферу освіти ні додатковими ресурсами, ні можливостями для навчання спеціальних педагогів, які були би спроможними за такої критичної ситуації забезпечити спеціалізоване навчання для ромських дітей, яке мало би на меті підняти рівень початкової освіти ромських учнів до рівня їхніх українських ровесників. Теперішня практика віддає перевагу в деяких регіонах тому, щоб таких дітей навчати у спеціалізованих школах, часто – для інвалідів, навчаючись у яких, діти фактично не мають шансів коли-небудь повернутися до загальноосвітніх закладів і згодом вступити до будь-яких навчальних закладів після школи. За інших обставин, ромських дітей беруть до загальноосвітніх шкіл, де вони традиційно мають проблеми у навчальному процесі, оскільки їм бракує навчальних і лінгвістичних навичок, закладених їхнім українським ровесникам у закладах дошкільної освіти.¹²⁷

Деякі посадові особи, відповідальні за освітню галузь і які знають про низький рівень освіти для ромських дітей, вважають, що дошкільна освіта для них має критичне значення в освітньому процесі. Незважаючи на явні

¹²⁷ Інформацію надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю 06.06.2006.

проблеми, ті самі чиновники відповідальність за існуючі проблеми покладають на самих ромів і зменшують власну відповідальність за покращання даної ситуації. Пан Микола Абраїмов, голова Управління національностей і міграції Дніпропетровської області, наприклад, у своєму інтерв'ю ЄЦПР з приводу стану освіти в ромському середовищі сказав:

Усі проблеми ромської спільноти пов'язані з недостатнім рівнем освіти і навчання в школі. Відсутність загальної середньої освіти призводить до відсутності в майбутньому можливостей заробляти більше грошей... Більшість ромів знаходяться на нижчих щаблях українського суспільства. Є чотири причини того, що ромські діти не ходять до школи: 1) відсутність документів; 2) бідність; 3) кочівний спосіб життя і 4) відсутність ходити до школи. Четверта причина найбільша і є основою для усіх попередніх. Більшість ромів вважають, що школа – то гарна річ, однак вони вважають, що це не є життєвою необхідністю, такою як гроші, тож вони віддають перевагу тому, щоб діти не ходили до школи, а працювали і поповнювали сімейний бюджет. Можливо, проблем було би менше, якби хоча б одне покоління батьків усі відправили своїх дітей до школи. Це, можливо, змінило би ситуацію, яка стосується традиційного невігластва щодо важливості навчання. Я не знаю жодної чинної державної соціальної програми, яка була би покликана змінити дану ситуацію.¹²⁸

Повна відмова держави забезпечити доступ до освіти для ромських дітей або вжити ефективних заходів для гарантування ромським дітям однакових освітніх можливостей з іншими українськими дітьми спровокували певні заходи у цій сфері з боку громадськості. Протягом останніх десяти років за підтримки Фонду Джорджа Сороса деякими ромськими громадськими організаціями було організовано “недільні школи” для супроводу та – в деяких випадках – заміни недоступних для ромських дітей загальноосвітніх послуг.¹²⁹

¹²⁸ Інтерв'ю ЄЦПР з Миколою Абраїмовим, м.Дніпропетровськ, 27.07.2006.

¹²⁹ Відповідно до “Тимчасових нормативів діяльності недільних шкіл для національних меншин в Україні” недільна школа – “це одна з форм забезпечення реалізації прав людей і етнічних груп на навчання рідною мовою, вивчення літератури, історії, етнічних і культурних цінностей і традицій, створена для потреб резидентів певного регіону”, цитата з матеріалів Інституту соціальних досліджень України, стор.45.

Ромські діти, а іноді і дорослі, відвідували ці школи один-два рази на тиждень, щоб навчатися таким базовим умінням і навичкам, як читання і письмо, або для розвитку здібностей до танців і співу. Одне з опитувань громадської думки в Україні дало можливість визначити цілковиту підтримку з боку лідерів ромської громади щодо нагальності існування недільних шкіл, які покликані не лише розвивати основні уміння і навички, але й і знайомити дітей і дорослих з ромськими мовою, історією, культурою і традиціями «щоб виховувати у ромах національну гідність і етнічну ідентичність».¹³⁰ Незважаючи на безумовну корисність ромських недільних шкіл, нестача повної підтримки і належного педагогічного супроводу цих компенсаційних ініціатив стоять на заваді їхньому покликанню виконувати функцію надання дітям основних умінь і навичок та підготовки дітей до подальшого успішного навчання у загальноосвітній школі. Недільні школи, незважаючи на усю їхню користь, не можуть розглядатися як повноцінна заміна загальноосвітній школі.

7.4 Працевлаштування і доходи

Безробіття в Україні є великою проблемою протягом останніх десяти з половиною років, і роми є однією з груп населення, яке постраждало від цього. Українські роми часто не можуть отримати роботу як через складне економічне становище, так і через пряму расову дискримінацію. Згідно з інформацією, наданою партнерами ЄЦПР, більшість працюючих ромів зайняті на роботах, які не потребують високої кваліфікації, частіше за все – це сезонні роботи у сільськогосподарській і будівельній галузях, також вони збирають металобрухт і працюють у сфері послуг – перукарями, торгують на базарах. Переважна більшість не мають постійної роботи. Відсоток непрацюючих серед українських ромів – дуже високий. Конгрес ромів України надав інформацію про те, що близько 90% ромів в Україні не мають постійного місця роботи.

Почасти проблема безробіття пов'язана з низьким освітнім рівнем багатьох ромів. Високі показники неписьменності у ромській громаді є причиною того, що роми просто не мають доступу до інформації про те, де і як можна знайти роботу. У Дніпропетровській області єдиним шляхом заробітку (для задоволення базових потреб) за відсутності достатнього освітнього рівня є

¹³⁰ Ibid, стор.46.

*Збирачі металобрухту і скла на Новомосковському міському звалищі, серпень 2006 року.
Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР*

Роми у селі Ясени, Ужгородський район, Західна Україна.

Фотографії: Майкл Линч/ЄЦПР

торгівля товарами, що мають тривалий термін зберігання, на міських вуличних базарах. Однак було би помилкою вважати, що усі роми, які працюють на базарах, малоосвічені. Пані Софія Кучуренко, яка торгує гаманцями на базарі вулиці Советської, сказала представникам ЄЦПР, що змушена була піти торгувати на базар 15 років тому, коли втратила роботу кваліфікованої швачки на текстильній фабриці в останні роки існування Радянського Союзу. І вона сама, і всі її діти, які також працюють на базарі, мають середню або навіть кращу освіту, однак торгують на базарі, оскільки “інших можливостей для ромів немає” в місті.¹³¹ Інша ромні, яка працює на тому самому базарі, пані Світлана Валюшина, погодилась із тим, що інших можливостей для таких людей, як вона сама, просто немає, і засміялася, коли її повідомили про думку, яка побутує серед українських і російських жителів міста, що роми – торговці з базарів багаті. На це вона сказала: “Якщо Ви вважаєте, що заробляти рівно стільки, щоб нагодувати дітей, це багато, тоді це так, однак фактично ми заробляємо, щоб вижити”.¹³²

Низький рівень освіти є ефективним прикриттям расовій дискримінації на ринку праці.¹³³ Остаточною перешкодою на заваді їхньому працевлаштуванню для ромів в Україні є колір їхньої шкіри, етнічне походження та/або інші ознаки етнічної приналежності, які є ознаками для їхньої стигматизації і таврування як парій. Стереотипи про свавілля і криміналітет, як і уявлення про ромів як ледарів та/або некомпетентних працівників, сприяють найманню ромів на роботу керівниками підприємств. Так сталося у випадку з пані Лідією Цибулинкою з м.Новомосковськ у 2002 році, коли її не взяли на роботу до приватної крамниці через її національність. Пані Цибулінка має світлу шкіру і блакитні очі, і спочатку власники крамниці заохотили її претендувати на цю вакансію. Лише вона надала свої документи, в одному з яких було зазначено її ромську національність, наміри потенційних роботодавців пані Цибулінки змінилися. Вони почали шукати можливостей відмовити їй, попросили звернутися до них за тиждень, коли ж вона звернулася до них пізніше, їй

¹³¹ Інтерв'ю ЄЦПР з Софією Кучуренко, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹³² Інтерв'ю ЄЦПР з Світлою Валюшиною, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006.

¹³³ European Commission Against Racism and Intolerance, Second Report on Ukraine, CRI (2002) 23, § 59.

повідомили, що місце вже зайняте.¹³⁴ Багато ромських громадських організацій наймаються протистояти побоюванням і підозрам потенційних роботодавців, які ґрунтуються на поширених стереотипів щодо ромів, і пропонують послуги з пошуку роботи тим, хто її шукає, однак, тим не менше, навіть за таких умов роми вважають великим успіхом для себе знайти постійну роботу.

Польове дослідження, проведене ЄЦПР і партнерами, визначило расову дискримінацію як один з найбільш серйозних факторів невдач ромів на ринку праці. Навіть при однаковій кваліфікації багато потенційних роботодавців відхиляють пропозиції від ромів, якщо є можливість вибрати нерома на цю позицію, і на сьогодні українська влада не вжила ефективних заходів для боротьби з расовою дискримінацією в галузі працевлаштування. Відсутність реєстрації і постійного місця проживання створили для ромів додатковий фактор, що заважає їм отримувати роботу в місцях їхнього проживання, як і загалом будь-де. Донедавна працевлаштування було напряму пов'язане з юридичними нюансами місця проживання. До моменту внесення відповідних змін до статей Кримінального кодексу у 1997 році, ймовірний роботодавець мав перевірити прописку потенційного працівника, перш ніж найняти його. Зміни до Кодексу законів про працю були внесені того ж року, що позбавило потенційних роботодавців необхідності концентрувати свою увагу на прописці, однак вплив цієї суворої практики в минулому досі відчутний.

Роми, в основному, позбавлені можливостями отримати кредит та/або інші банківські послуги, єдиною можливістю отримати кошти для них залишаються дрібні позички від неофіційних приватних позичальників. Для тих, хто зміг зібрати достатній капітал для початку дрібного бізнесу, як-то кіоски на базарах, їхня здатність до заробітку власними силами та успіх у справі стає проблемою і предметом інтересу, які мають дискримінаційне підґрунтя, з боку широких верств населення. Яскравим прикладом є каральні заходи, вжиті директором базару в м.Дніпродзержинськ Дніпропетровської області, щодо ромських торгівців – їм було заборонено торгувати на базарі, причиною цієї акції стала стаття в газеті, в якій розповідалося про те, що в місті ромом було зґвалтовано неромську жінку.¹³⁵

¹³⁴ Інтерв'ю ЄЦПР з Лідією Цибулинкою, м.Новомосковськ Дніпропетровської області, 28.07.2006

¹³⁵ Ibid.

Шанси ромських жінок на отримання гарного місця роботи ще гірші. Окрім перешкоди у вигляді расової дискримінації, роботодавці дискримінують їх ще й за статтю. У Human Rights Watch 2005 року доповідалося про те, що гендерна дискримінація на українському ринку праці – однаковою мірою в громадському і приватному секторах – є широко поширеним явищем, більшість жінок змушені погоджуватись на роботу на посадах, нижче оплачуваних, порівняно з чоловіками, якщо їм взагалі що-небудь пропонують. Повних 80% українських безробітних – жінки.¹³⁶

Немає жодного випадку, про який було би відомо ЄЦПР, коли б український уряд визнав, що на заваді працевлаштуванню ромів в Україні стоїть расова дискримінація. Адже і Конституція, і Кодекс законів про працю містять пункти щодо гарантій однакового доступу усіх громадян України до праці.¹³⁷ Однак ці положення вочевидь продемонстрували свою неефективність як аргументів при розгляді ситуацій, які стосуються майже повного виключення ромів на ринку праці та/або їхнього працевлаштування на постійних засадах.

ЄЦПР отримано також додаткову інформацію від партнерів з Молдови про те, що багато молдавських ромів приїжджають в Україну, особливо – східну, щоб найматися на сільськогосподарські роботи, які погано оплачуються, однак це єдина можливість заробітку для них. Ці люди піддаються постійним зловживанням з боку роботодавців, в основному – через те, що вони “цигани”, і тому з ними можна поводитися таким чином, на відміну від привілейованих осіб неромського походження, а ще й через те, що в Україні вони – іноземці. Ці люди також розповідають про те, що суттєву частину заробітку вони змушені платити українським прикордонникам на шляху назад, до Молдови, а також вони часто потерпають від переслідування і зловживання з боку відповідних українських посадовців.

Внаслідок надзвичайних обставин, спровокованих тотальною бідністю, низьким рівнем освіти і додатковими труднощами, пов'язаними з расовими

¹³⁶ Human Rights Watch, стор.444. <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/ukrain9884.htm>.

¹³⁷ Кодекс законів про працю України, стаття 2-1, виголошує, що “в Україні забезпечено рівність трудових прав для усіх громадян, незважаючи на їхнє походження, соціальний або матеріальний статус, віросповідання, характер або природу занять, місце проживання та інші обставини”. Стаття 43 Конституції гарантує рівні права на працю.

упередженнями, багато хто з ромів заробляють збирання металобрухту і деревини, не маючи інших можливостей для заробітку. Ці люди складають одну з найбільш уразливих груп робітників в Україні. Кожного дня по всій Україні тисячі людей шукають на міських звалищах сміття металобрухт, скляні пляшки та інше для того, щоб згодом продати це тим, хто має потребу в цьому брухті для його переробку і зацікавлений в закупівлі. Ряди збірників металобрухту і скла переповнені з огляду на велику кількість безробітних і непрацевдатних, у тому числі звільнених робітників підприємств, пенсіонерів, інвалідів і, в непропорційній кількості, безробітними і неосвіченими ромами – чоловіками, жінками, дітьми. Артур та Ірена Дубаваї, молоде ромське подружжя, кожного дня приходять на міське звалище сміття в м.Новомосковськ вже три роки з метою зібрати металобрухт і скло та отримати за це трохи грошей, щоб утримувати сім'ю. В середньому на день вони збирають 40 кілограмів відходів, за що можуть отримати 20-30 гривень (приблизно 5-6 євро).¹³⁸ Кирило, 13-річний хлопчик, який теж працює на цій ділянці, розповів ЄЦПР про те, що збирає брухт вже протягом 5 років.¹³⁹ Наталка – 15-річна дівчина, яка також приходить сюди вже 5 років.¹⁴⁰ Євгенія, літня неромська жінка – пенсіонерка, яка також збирає брухт на цьому звалищі, говорить, що ніхто з дітей, які працюють тут, не вміє добре читати і писати, дуже мало хто з них коли-небудь ходив до школи і працюють тут, тому що це єдина можливість для них заробити гроші для своїх сімей.¹⁴¹ “Усе, що Ви чуєте про циганів, – неправда, – каже вона. – бачу цих людей тут щодня, вони важко працюють, як ніхто інший. Вони тут, тому що, як і я, не мають інших можливостей”.

Збір металобрухту і деревини на комунальній землі є незаконним, наслідком для ромів у цих випадках можуть серйозні правопорушення, спрямовані проти них. ЄЦПР задокументовано випадки летальних наслідків для ромів, які

¹³⁸ Інтерв'ю ЄЦПР з Артуром та Іреною Дубавою, 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹³⁹ Інтерв'ю ЄЦПР з Кирилом (не повідомив свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹⁴⁰ Інтерв'ю ЄЦПР з Наталею (не повідомила свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

¹⁴¹ Інтерв'ю ЄЦПР з Євгенією (не повідомила свого прізвища), 27.07.2006, міське сміттєзвалище Кулебовка, м.Новомосковськ Дніпропетровської області.

збирали деревину в лісі і в яких стріляли працівники лісових господарств. Інші роми намагаються утримувати свої родини, працюючи у погодинних промислових або сільськогосподарських роботах, жебракуючи на вулицях міст або залізничних станціях. Погодинна робота є непевним способом заробітку, оскільки роботодавець не дає гарантій з приводу оплати. Роми особливо потерпають від зловживань відповідальних осіб щодо оплати їхньої погодинної праці, оскільки великий процент ромського населення мають таку працю за єдиний спосіб заробити на життя, крім того, роми є позбавленими юридичного захисту їхніх прав у цій сфері. Жебрацтво робить багатьох ромів жертвами свавілля з боку правоохоронців, чії методи включають і фізичне насильство, яке часто набирає вигляду тортур.

8. ВІДСУТНІСТЬ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ЗАСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ, ТА/АБО ІНШИХ ДОКУМЕНТІВ

Відсутність документів, що засвідчують особу, так само, як інших документів, необхідних для отримання основних послуг, є постійною проблемою для ромів в Україні. Багато хто з них постійно живе без документів, включаючи те невизначене число ромів, хто кочував під час існування Радянського Союзу, – усі вони, відповідно, не можуть бути визнані законом. Роми повідомляють про велику кількість зловживань у цій сфері – від самовільної конфіскації представниками місцевої влади документів, що забезпечують ромам дозвіл на проживання, до відмови місцевої влади надати їм такі документи з різних причин. Послуга реєстрації і надання дозволу на проживання видається безкоштовно, однак у багатьох областях отримати цю послугу можливо, лише даючи великі хабарі зацікавленим чиновникам. Роми також є об'єктами зловживань з боку міліції, які здійснюють рейди проти них з причини відсутності у ромів реєстрації, що є порушенням закону. Документи, що засвідчують особу, є необхідними для отримання послуг з охорони здоров'я, допомоги по безробіттю, навчання, отримання пенсії. ЄЦПР зібрано достатньо суттєвих свідчень з приводу того, що ромам регулярно відмовляють у реалізації їхніх багатьох основних громадянських прав, у т.ч. свободи пересування, права на повагу до приватного і сімейного життя, права голосу і права на відновлення їхніх особистих документів в разі, якщо їх немає.

Роми також мають суттєві труднощі з отриманням належної реєстраційної документації для їхніх помешкань і місць роботи. Цей факт посилює де факто існуючу сегрегацію ромської громади, що віддаляє її від бажаних місць розташування і пристойних умов для життя. Не маючи одного або більше документів, що засвідчують особу, та офіційної реєстрації, роми часто втрачають доступ до правової допомоги, вони не можуть бути визнані судом, не спроможні до подання позовів і заяв до міліції. Це, насправді, призводить до порушення їхнього базового права бути визнаними перед законом.¹⁴² У сфері громадського здоров'я брак документів може спричинити легітимізацію відмови надавати ромам послуги з охорони здоров'я. Ромські діти без документів є надзвичайно вразливими до різних захворювань, оскільки вони

¹⁴² Інформацію надано партнером ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерн'ю 23.05.2006.

не можуть отримувати щеплення та інші профілактичні медичні послуги.¹⁴³ Відсутність одного або більше документа або реєстрації може бути причиною расово вмотивованої відмови про зарахування дитини в школу.

Відновлення документів – це процес, ускладнений великою кількістю процедурних перешкод. В одному з випадків, коли у селі Рибьонки біля м.Біла Церква Київської області, місцева ромська організація у лютому 2006 року зібрала списки ромів у поселенні, які потребують відновлення особистих документів. З цим списком співробітники організації пішли до місцевої адміністрації, яка є відповідальною за видачу подібних документів, з проханням обробити запит згідно з цим списком. Співробітники відповідного структурного підрозділу почали вимагати плати за обробку – в розмірі приблизно 20 доларів США за кожну особу зі списку і відмахнулися від інформації про те, що стандартною платою є приблизно 5 доларів США за кожну літню людину. Чотирма місяцями пізніше ситуація не змінилася. Місцева влада відмовляється розмовляти або мати справу з представниками ромського поселення, вони наполягають на тому, що без відповідної сплати вони не зобов'язані робити це.¹⁴⁴

Випадки, подібні до того, що відбувається в Рибьонках, підтверджують, що, окрім проблеми з відсутністю документів, що засвідчують особу, в ромів, існує чимало перешкод для ромів, щоб отримати ці документи. Взагалі, низький рівень освіти багатьох ромів є для них серйозною проблемою, яка стоїть на заваді розуміння ними того, як діяти у складних бюрократизованих ситуаціях, пов'язаних із реєстрацією майна або відновленням особистих документів. Крім того, адміністративні витрати, пов'язані з обробкою даних для відновлення таких документів, є просто неможливими для людей, які живуть в умовах надзвичайної бідності. Тим не менше, раса є найбільш великою перепоною. Прямі дискримінаційні відмови надати допомогу у відновленні документів або, іноді, навіть прямі відмови робити це з боку посадових осіб та адміністрації є частими і роблять цей процес неможливим. Значною мірою, без офіційної реєстрації велика кількість ромів позбавлені великого діапазону прав, включаючи доступ до соціальної допомоги, охорони здоров'я, медичних послуг для дітей, пенсій, виборів. Немає жодних державних програм, які мали

¹⁴³ Інформацію надано партнером ЄЦПР Жужуною Дудучава в інтерв'ю 23.05.2006.

¹⁴⁴ Інформацію надано Земфірою Кондур, Ромський жіночий фонд “Чіріклі”, інтерв'ю 06.06.2006.

би на меті допомогу знедоленому, неосвіченому, стигматизованому населенню у відновленні документів, яких вони потребують.

Навіть визнаючи певну проблему, державні чиновники часто-густо відмовляються від будь-якої відповідальності уряду за вирішення цієї проблеми. Звіт України до CERD від серпня 2006 року, наприклад, цілком і повністю перекладає відповідальність за відсутність документів, які засвідчують особу, та інших документів, на самих ромів. Ось цитата щодо тотального виключення ромів у зв'язку з відсутністю персональних документів та відсутності можливості проявів расової дискримінації проти ромів в Україні у зв'язку з цим:

У ромів часто немає документів, однак цей факт свідчить про недотримання ними елементарних правил суспільного життя і їхніх громадянських обов'язків, а зовсім не про їхню дискримінацію... Таке явище призводить до виникнення ситуації, коли і дорослі і діти в ромських сім'ях первинно мають більш низький статус, порівняно з представниками інших етнічних груп. Вони мають більше проблем із працевлаштуванням, їм часто недоплачують, тому що працівники не мають загальної середньої і професійної освіти. Тому звинуваченні в тому, що роми позбавлені громадянських прав, фактично є безпідставними.¹⁴⁵

Тут, як і в інших своїх висновках, український уряд продемонстрував власну неспроможність на даному етапі визнати реальні проблеми, притаманні переважному числу ромської спільноти в Україні, які стоять на заваді отриманню ромами доступу до базових соціальних послуг, які наразі доступні для усіх інших громадян України. У відповідь на сміливі припущення українського уряду CERD було сказано у серпні 2006 року таке:

Щодо наданого звіту Комітет акцентує на тому, що відсутність особистих та інших ідентифікуючих документів створює перешкоду для отримання ромами рівного доступу до суду, правової допомоги, працевлаштування, забезпечення житлом, медичних послуг, соціального захисту і освіти. (Статті 5(a) і 5(e))... Комітет наголошує на нагальності участі державної сторони у негайних діях, у т.ч. шляхом

¹⁴⁵ *Eighteenth Periodic Report of States Parties Due in 2004: Ukraine, CERD/C/UKR/18, § 87.*

зняття адміністративних перешкод, із забезпечення ромів особистими та іншими ідентифікуючими документами з метою забезпечення їхнього доступу до суду, працевлаштування, забезпечення житлом, медичними послугами, соціальним захистом і освітою.¹⁴⁶

¹⁴⁶ “Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine”, CERD/C/UKR/CO/18 August 2006, параграф 11.

9. ВИСНОВКИ

Протягом десяти років, відколи ЄЦПР було опубліковано його перший звіт щодо положення ромів в Україні, ситуація дещо змінилася. У “Муках Закону” було задокументовано інформацію щодо відсутності забезпечення ромів захистом від порушень їхніх основних прав. У звіті ЄЦПР 1997 року було вперше порушено проблеми свавілля міліції та інших осіб, упередження, що побутує у правоохоронній і судовій сферах, неадекватного правового захисту від різних форм порушення прав людини, жертвами яких постійно є роми. У цій публікації було також задокументовано інформацію про погроми, жертвами яких були роми і до вирішення проблеми яких не долучилася жодна державна структура.

На сьогодні дефіцит законів і стратегій залишається, тоді як політика і закони, що наразі існують і покликані стояти на сторожі порушення прав людини, зокрема ромів, зрештою взагалі не використовуються. ЄЦПР не відомо про будь-яку ситуацію, коли судовою владою в Україні було би визнано факт визнання завдання будь-якої форми дискримінації людині ромської національності. Лише цей факт демонструє офіційний статус ромів в Україні на сьогодні. І в минулому, і нині ром, який став жертвою пограння прав людини, чи то від свавілля міліції, чи то сегрегація у школі, насильницьке виселення з помешкання, відсутність особистих документів чи щось інше – при його зверненні до влади не матиме взагалі або матиме мінімальну увагу до свого запиту. Можна припустити, що надійде порада пережити це свавілля стоїчно, адже ці люди – “цигани”, а цигани не повинні чекати на щось краще. Варто уваги також те, що посадовці і Україна виявилися неспроможними втамувати вияви надзвичайного насильства громади навіть тоді, коли ЄЦПР було видано документальні матеріали, присвячені цій проблемі, у 1997 році.

Багато хто в Україні пов’язують усе коло проблем ромів з бідністю, а потім відхиляють це припущення, адже в Україні можна спостерігати тотальну бідність населення взагалі. Бідність ромів, без сумнівів, дуже важливий фактор, який призводить до їхнього соціального виключення в Україні. Бідність серед ромів в Україні є надзвичайною і вражає навіть на тлі загального зубожіння українського народу та, почасти, є наслідком загальної картини. Бідність серед ромів посилюється високими показниками безробіття. Бідність є одним із серйозних факторів у цілому комплексі проблем, з якими зустрічаються

роми в Україні і які є наслідком високого рівня антипатії до ромів, безперечно підбурюваної час від часу представниками різних гілок влади в Україні.

Надзвичайний рівень антиромських віянь, зразки і практика порушення прав людини щодо ромів і загальна толерантність до подібних дій є результатом того, що ставлення до ромів як до парій ніколи не визнавалося урядом України як порушення, незважаючи на десятирічні зусилля громадянського суспільства змусити уряд вчинити так. Увага до прав ромів в Україні досі залишається неформальною діяльністю, незважаючи на гострий характер проблем і пов'язаних з ними актів.

Тенденція урядової бездіяльності перед лицем серйозних порушень прав людини, які переважають у ситуації з ромами України, має скінчитися. Уряд України повинен вжити термінових заходів щодо очевидних порушень прав людини у ромській громаді. Первинні заходи у цьому напрямку повинні бути пов'язані з негайним ухваленням всебічного закону по боротьбі з дискримінацією і його швидкої імплементації до українських реалій. Інші заходи, яких слід вжити найближчим часом, – це розробка та впровадження всебічних десегрегаційних нормативів щодо шкільної освіти, включаючи усі супутні механізми підтримки усіх зацікавлених сторін системи шкільної освіти, оскільки право ромських дітей на освіту в Україні має бути повністю забезпечене. Ці та інші заходи, деталізований опис яких вміщено нижче, потребують високого рівня зацікавленості і політичної волі з боку українських урядовців.

10. РЕКОМЕНДАЦІЇ

У світлі всього, про що було згадано вище, ЄЦПР рекомендує Уряду України вжити таких заходів:

1. Найвищий пріоритет має прийняття всебічного закону про боротьбу з дискримінацією, який містив би деталізовану інформацію про захист і відповідні процедури, зокрема в усьому, що стосується дискримінації за расовим або етнічним принципом.
2. Без зволікань розпочати слідство і надати компенсацію ромам – жертвам погромів, які відбувалися в Україні з 1991 року, а також ромам, які зазнали фізичного насильства, жорстокого та принижуючого поводження з ними за період незалежності України.
3. Забезпечити швидке і неупереджене розслідування інцидентів скоєння насильства над ромами та відповідне покарання для осіб, винних у цих злочинах, за всією суворістю закону; довести до відома представників правоохоронних і судових органів інформацію про виявлення, вивчення та покарання осіб, винних у расово мотивованих злочинах.
4. Вжити ефективних заходів для попередження, вияву та, при виявленні фактів, покарання виявів расових упереджень у системі судової влади.
5. Забезпечити надання ефективної правової допомоги у випадках дискримінаційних дій проти ромів у сферах освіти, працевлаштування, забезпечення житлом, охорони здоров'я, соціальних послуг та доступу до громадянських прав.
6. Скасувати практику расової сегрегації ромських дітей в освітній сфері, включно з існуванням спеціальних корекційних класів для розумово відсталих дітей та інвалідів, інших відокремлених і спеціалізованих освітніх практик, так само як інших форм расової сегрегації у шкільній системі. Запровадити всебічні десегрегаційні шкільні плани, згідно з якими ромські діти зможуть повною мірою реалізувати своє право на навчання; ввести ромських учнів до загальних класів і, в міру можливості і потреби, розробити та запровадити спеціальні програми з адекватним фінансуванням та людським ресурсом для полегшення переходу від сегрегаційної шкільної освіти до десегрегаційної. Розробити дошкільні програми для ромських дітей для початкового вивчення

мов навчання та забезпечення однакового рівня підготовки з метою однакової підготовки до початку навчання в молодших класах середньої школи. Розробити та впровадити спецкурси або програми освіти для дорослих, покликані виправити наслідки відсутності можливостей для адекватного навчання в минулому або неписьменність серед ромів.

7. Забезпечити безпеку проживання жителів ромських громад і поселень, захистити їхніх жителів від насильницьких виселень як традиційної сегрегаційної практики місцевих влад.
8. Забезпечити усіх жителів України усіма особистими та іншими документами, необхідними для реалізації ними фундаментальних громадянських, політичних, соціально-економічних прав. Розробити програми по забезпеченню реєстрацією усіх осіб, які фактично проживають на певній території, та пересвідчитися в тому, що місцева влада не відмовляє ромам у реєстрації.
9. Розробити та прийняти державну програму щодо дотримання прав людини стосовно ромів.
10. Сприяти виправленню існуючих статистичних даних щодо ромів України для забезпечення їх соціальними послугами, включаючи дані по таких галузях, як освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, доступ до соціального забезпечення та правосуддя.
11. Розробляти і впроваджувати всебічні тренінгові програми для посадових осіб усіх галузей для забезпечення розуміння державними службовцями міжнародних і національних нормативів, які забороняють дискримінацію, та використання їх в роботі, у т.ч. для забезпечення виконання ними їхніх обов'язків щодо захисту усіх людей від проявів дискримінації.
12. Забезпечити безкоштовну правову допомогу представникам вразливих груп, у тому числі ромам і малозабезпеченим громадянам.
13. На всіх рівнях оприлюднити інформацію про боротьбу з расовою дискримінацією ромів та інших людей, дати чітке розуміння того, що толерантного ставлення до проявів расизму немає і не буде.

11. ДЖЕРЕЛА

Адам А.Є., Навроцька Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти” (документ, презентація якого відбулася на конференції в Ужгороді у 2005 році під назвою “Освіта і роми: Стан, проблеми, перспективи”). – Ужгород, 2005.

Amnesty International, *Ukraine: Time for Action: Torture and Ill-Treatment in Police Detention*, EUR 50/004/2005, <http://web.amnesty.org/library/index/engEUR500042005>.

Баранніков А.П. Діалекти українських та південноросійських ромів. – Ленінград: Академія Наук УРСР, 1934.

Brent, Jonathan and Vladimir Naumov. *Stalin's Last Crime: The Plot Against the Jewish Doctors, 1948-1953*, (New York: Harper Collins, 2003).

Crowe, David M., *A History of the Gypsies of Eastern Europe*, (New York: St. Martin's Press, 1996).

Crowe, David, Nadezhda Demeter and Alaina Lemon, “Gypsies,” in Friedrich, Paul and Norma Diamond eds. *Encyclopedia of World Cultures*, vol. 6., (Boston: GK Hall & Co., 1993).

European Commission against Racism and Intolerance, *Report on Ukraine*, CRI (99) 10, 13 March, 1999.

European Commission against Racism and Intolerance, *Second Report on Ukraine*, CRI (2002) 23, 23 July, 2002

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine*, CPT/Inf (2004) 34

European Roma Rights Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpatian Region of Ukraine*, Country Reports Series, No. 4, April 1997.

Guy, Will ed., *Between Past and Future, The Roma of Eastern and Central Europe*, (Herefordshire: Herefordshire University Press, 2001)

Harasymiv, Bohdan, *Post-Communist Ukraine*, (Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2002),

Human Rights Watch, *2005 World Report*, <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/ukrain9884.htm>.

Karpachova, Nina, *State Observance and Protection of Human Rights in Ukraine – First Annual Report of the State Commissioner for Human Rights*, (Kiyv, 2000), http://www.ombudsman.kiev.ua/de1_zm.htm.

Kenrick, Donald, *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War*, (Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, 1999).

Kenrick, Donald and Grattan Puxton, *Destiny of Europe's Gypsies*, (New York: Basic Books, 1973).

Kuzio, Taras, *Ukraine Under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*, (London: MacMillan Press, 1997),

Legiteam, “Alternative Report on Implementation of International Covenant on Civil and Political Rights in Ukraine,” 2006.

Lekhan, Valeria et al. *Health Care Systems in Transition: Ukraine 2004*, (Copenhagen: World Health Regional Office for Europe, 2004)

Lemon, Alaina, *Between Two Fires: Gypsy Performance and Romani Memory from Pushkin to Postsocialism*, (Durham: Duke University Press, 2000)

Madariaga, Isabel, *Catherine the Great: A Short History*, (New Haven: Yale University Press, 1990)

Малик Л.П., Пітюлич М.І., Передерій О.С., Шинкар В.А. Ромський народ Закарпаття: Проблеми і шляхи їх вирішення. – Ужгород, 1991.

Marushiakova, Elena and Veselin Popov. “Ethnic identities and economic strategies of the Gypsies in the countries of the former USSR.” In *Mitteilungen des SFB “Differenz und Integration.”* 4/1: Nomaden und Sesshafte – Fragen, Methoden, Ergebnisse. Halle-Wittenberg: Orientwissenschaftliches zentrum der Martin-Luther-Universität, 9, 2003, S. 289-310.

“The Einsatzgruppen Case” Military Tribunal II Case No.9, *The United States of America vs. Otto Ohlendorf et. al.*, Vol. VII, pp. 286-287: <http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/Einsatz3.htm>.

Naulko, V. I., “The Present Ethnic Composition of the Population of the Ukrainian SSR.” *Soviet Sociology*, Vol. 3, No. 1 (Summer 1964)

Office of the High Commissioner for Human Rights, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Ukraine, 16/08/2001, A/56/18

Павлечко Л.П., Основи Здоров'я. – Донецьк: Новая Печать, 2004.

Ragsdale, Hugh ed., Paul I: *A Reassessment of His Life and Reign*, (Pittsburgh, PA: University Center for International Studies, University of Pittsburgh, 1979)

Сегеда С., Татаревський О., Закон “Про захист від расової національної та етнічної дискримінації”. – Київ: Міжнародний центр політичних досліджень, 2005.

Slezkine, Yuri, “N. Ia. Marr and the National Origins of Soviet Ethnogenetics.” *Slavic Review* 55, no. 4, 1996, pp. 826-862

Smith, Graham, “Nationalities Policy from Lenin to Gorbachev,” in *The Nationalities Question in the Soviet Union*, ed. Graham Smith (New York: Longman, 1990),

Державний Комітет статистики України, Всеукраїнський перепис населення України в 2001 році: <http://www.ukrcensus.gov.ua/g/>.

Субтельний, Орест, Україна: Історія (Toronto: University of Toronto Press, 1994)

Tyrnauer, Gabriel, *Gypsies and the Holocaust: A Bibliography and Introductory Essay* (Montreal: Montreal Institute for Genocide Studies, 1991),

Інститут соціальних досліджень України, Міжнародний фонд “Відродження”, Аналіз реальних проблем і потреб ромів України. – Київ, жовтень 2003 року.

United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2005*, (New York: UNDP, 2005).

United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 2005: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>.

United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *Country Report on Human Rights Practices 1999: Ukraine*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/1999/367.htm>.

Walker, Connor, *The National Question in Marxis-Leninist Theory and Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984).

The World Bank, *Ukraine: Poverty Assessment – Poverty and Inequality in a Growing Economy*, (Washington: 2005),

Законодавчі акти

Кримінальний кодекс України, No.435-IV - 16.01.2003

Кримінальний кодекс України, No.2341-III - 05.04.2001

European Commission, Directive 2000/78/EC “Establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation

European Commission, Directive 2002/73/EC “On the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment vocational training and promotion, and working conditions”

(Проект) Закон “Про захист від расової, національної та етнічної дискримінації” (на розгляді Верховної Ради України)

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)

Житловий кодекс України, N 38, 01.01.2004.

Міжнародна конвенція про економічні і соціальні права (ICESR)

Міжнародна конвенція про усунення усіх проявів расової дискримінації (ICERD)

Міжнародна конвенція про громадянські і політичні права (ICCPR)

Кодекс законів про працю України, No. 803-XII, 01.03.1991

Закон України “Про інформацію” No.2657-XII - 02.10.1992

Закон України “Про друковані засоби масової інформації в Україні” No.2782-XII - 16.11.1992

Закон України “Про прокуратуру”, No. 1789-XII, 05.11.1991.

Закон України “Про міжнародні договори України”, No. 1906-IV, 29.06.2004.

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), *Draft Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination - UKRAINE*, CERD/C/UKR/CO/18, August 2006.

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation No.27: *Discrimination against Roma* (2000).

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), General Recommendation No.30: *Discrimination against Non-Citizens* (2004).

12. ВИСНОВКИ (РОМСЬКОЮ МОВОЮ)

Rezime: O 2006 Raporto katar „European Roma Rights Centre“ pa Manušikane čačimatangi Situacija le Rromengi ande Ukraina

O ERRC ankerdja jek ekstenzivno investigacija, politikaki, zakonoski thaj trenin-goski bući ande Ukraina, ke ande Ukraina si le Rrom konfrontirime serioznone problemonca. Ando berš 1997¹⁴⁷ publicirisardja o ERRC jek buhlo Themesko Raporto pa e situacija ande Ukraina. Pala kodja ankaladja o ERRC ando berš 2001 jek publikacija, savi sas jek aktualizacija katar 1997 raporto.¹⁴⁸ De katar o berš 2003 si o ERRC uključime ande `k trine beršengo projekto, ažutimasa katar la Evropaki Komisija thaj ažutimasa katar *Swedish International Development Cooperation Agency* (SIDA). O projekto si pe sama katar investigacija pa `l manušikane čačimata, po treningo thaj pe advokacija ande Ukraina. Ando projekto uključime si vi uni lokalni Rromenge organizacije. Kadale raportoski dokumentacija thaj publikacija si jek komponenta katar kodo projekto.

E situacija le Rromengi ande Ukraina, pe sama katar e fundamentalni manušikane čačimata, si desa kritično thaj bilaši. Ande palune berš buhlisajle ande Ukraina diferentni brutalni phagerimata kata `l manušikane čačimata. Adicionalno, arakhadon permanentni problemur, sar buhljardi rasaki diskriminacija ande `k numero kata `l diferentni thana thaj e ekskluzija le Rromengi katar personalni thaj aver dokumentur. Pe sa kadala pušimata o governo ži adjes či del anglal či soska akcijasa.

Faktur, dokumentirime ando detailo katar o European Roma Rights Centre (ERRC) thaj leske partneroske organizacije, ande palune berš uključin: (i) brutalno zor, uključime brutalno zor, savi si motivirime katar e rasa thaj ekstremni brutalitetoske akcije, katar e rig le themeske rangi thaj vi kata privatni manuša; (ii) ande krisake kriminalni trjabe arakhadon rasaki motivacija, rasake aspektur thaj rasaki diskriminacija, uključime vi o „data-basing“ pa `l Rrom paj rig katar la Ukrainaki policija; (iii) rasaki

¹⁴⁷ European Roma Rights Centre, *The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine*, Country Reports Series, Nr. 4, April 1997.

¹⁴⁸ European Roma Rights Centre, *Focus: Roma Rights in Ukraine: Published Materials 1997-2001*, June 2001.

diskriminacija pe socialni thaj pe ekonomijake sektorur, uključime bešimaske trjabe, uključime vi sastimaski griža, edukacija, la bućako servizo thaj socialni servizur; (iv) pe bute thanende le Rromen naj personalni vaj aver dokumentur; kodolasa ašavel pe efektivno le Rromengo pravo pe legalno personaliteto thaj anda jek phandavel pe o drom le Rromengo karing le bazični servizur thaj ašavel pe vi lengi civilno thaj politikaki participacija ando them; (v) aver buća.

La Ukrainake zakonur pe kaća vrjama naj dosta suficijentni thaj či aresen te unza-ren jek adekvatno protekcija kontra diskriminacija vaj te kaznin rasaka diskriminacijake deliktur. O manko kata legalno zor dokumentirin maškar-themutne obzerverur beršenca. Pe kaća vrjama, ande Ukraina naj jek efektivno, komprehensivno anti-diskriminacijako zakono, savo kerelas la diskriminacijaki zabrana efektivno. Paša kodja, vi pe regionur, kaj kak legalno mexanizmo thaj legalni provizije egzistirin, či kothe či adaptirin len le governoske raj, čiti la judikako sistemo, te bi anenas le Rromenge ande Ukraina jek malado parruglipe. O manko katar kak komprehensivno anti-diskriminacijako zakono ande Ukraina anel la diskriminacijake viktimur ande Ukraina ande situacija, kaj našti thon legalni pasura, te arakhen thaj te sigurin pesko čačipe.

Європейський Центр з Прав Ромів (ERRC) – це міжнародна недержавна правозахисна організація, що проводить діяльність, спрямовану на боротьбу з антиромським расизмом та зловживанням прав ромів. Діяльність ERRC включає, зокрема, представництво інтересів ромів в суді та державних органах, міжнародну адвокатуру, дослідницький та політичний розвиток, та проведення тренінгів для ромських активістів. ERRC є органом взаємодії Міжнародної Хельсинської Федерації Прав Людини, має консультативний статус у Раді Європи, а також при Економічній та Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй.

Роми в Україні є надзвичайно вразливою групою населення, через порушення їхніх фундаментальних прав. Останніми роками в Україні зафіксовано низку серйозних порушень прав людини. На додачу, нагальною залишається проблема систематичної ігнорації Урядом систематичних проявів расової дискримінації в усіх суспільних секторах, відсутності у ромів документів, що засвідчують особу, та інших документів. Матеріали, які увійшли до цього звіту, були зібрані Європейським Центром Прав Ромів (ЄЦПР) та організаціями – її партнерами і включають:

- випадки насилля, включаючи насилля, що має расове підгрунтя, та прояви насилля з боку держави і громади;
- випадки расових виокремлення, переслідування і дискримінації у судових справах, у т.ч. систематичне складання міліцією «ромських» баз даних;
- випадки расової дискримінації у соціально-економічних галузях, у т.ч. сферах забезпечення житлом, охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та соціального забезпечення;
- широко поширені випадки відсутності особистих та інших документів, що ефективним приводом для відмови ромам у визнанні їх законом та створюють перешкоди для доступу ромів до основних послуг і навіть для реалізації їхніх основних громадянських і політичних прав.

Чинне українське законодавство не може забезпечити ефективний захист і відповідне покарання за прояви расової дискримінації. Про цю юридичну лаку не неодноразово зазначали міжнародні спостерігачі. Відсутність всебічного антидискримінаційного закону фактично забезпечує повну відсутність покарань винних і можливості захисту для жертв дискримінації. Крім того, навіть у тих сферах, де існують певні законодавчі перестороги і механізми, владні структури і судова влада виявляються нездатними або не виявляють забезпечувати необхідні зміни щодо статусу ромського населення України. Даний звіт має на меті надання зведеної інформації, зібраної ЄЦПР, відповідним галузям, які перебувають під дією міжнародного законодавства про права людини.

Цей документ підготовлено за фінансової підтримки Європейського Ради. Відповідальність за зміст цього документу покладається на Європейський Центр з Прав Ромів і не може, за жодних умов, вважатись позицією Європейського Ради. Подальша підтримка цього звіту здійснювалась за підтримки Шведської Міжнародної Агенції Кооперації заради Розвитку (SIDA).